

Battonya története a kezdetektől 1945-ig

X. sz - 1596

A X. század közepén, a honfoglalás után Gyula vezér (aki Saroltának, Szent István anyjának az apja volt) uralta a Maros vidékét, majd a század végén Ajtony vezér fennhatósága alá tartozott ez a terület, aki István király uralmát nem ismerte el, ezért a királynak fegyveres erővel kellett leszámolnia vele. 1030-ban jött létre a csanádi püspökség, amelynek első püspöke Szent Gellért volt.

Battonya keletkezése a kora Árpád-korra tehető, valószínűleg a XII. században jött létre a helység. 1340-ben említik először a nevét oklevélben¹. Korabeli források szerint a Szárazér melléke gazdag volt mezőkben, rétekben, amely az állattenyésztésnek kedvezett, de a mezőgazdaság más ágai is kedvező viszonyokra találhattak itt. Ahogy az ország más vidékein, itt is az önellátó gazdálkodás keretei között termelte meg a jobbágy azt, amire az élethez szüksége volt. Az ipar a kezdetleges háziipar szintjén volt.

A tatárjáráskor (1241-42) Battonya fejlett, feltehetőleg templommal rendelkező település. Erre utal, hogy egy XIV. századi (1340) feljegyzés Batonyaegyháza (Bothanyaeghaza) néven is említi. Valószínűsíthető, hogy 100 évvel korábban is már templomos helyként létezett.

Egyes vélemények szerint Battonya a nevét is a mongol megszállás idején szerezte. Itt volt feltételezések szerint a mongol sereg vezérének, Batu kánnak a szállása, így a hely a Batu-tanya (Battonya) nevet kapta. Erre a néveredetre nézve semmilyen bizonyíték nincs, mégis érdekes feltételezés. A kutatók többsége által elfogadott álláspont szerint a Battonya név a Both és az Anya szavakból jött létre, ugyanis a kora Árpád-korban egy Anya nevű település állt itt, amelynek birtokosa egy Both nevű nemes volt, róla kapta a település a nevét: Bothanya, ami az idők során Battonya lett.

A mongolok vad pusztítást vittek végbe ezen a vidéken is. Kivonulásuk után a néptelen területen a nomád állattartó kunok jelentek meg IV. Béla király letelepítő politikája következtében.

---

¹ Balázs Katalin: Battonya a középkorban, 11. o. Szakdolgozat. Lektorálta: Kristó Gyula.

A tatárjárás után 100 év konszolidáció és épülés következett be a terület életében, míg 1340-ben a már említett oklevélből tudjuk meg, hogy egy Becsei Töttös nevű nemes szerezte meg Battonyát. A XV. század közepén a Hunyadi család birtokába kerül a helység, majd a század vége felé a Ravazdy család szerez Battonyán birtokrészt.

Az 1514. évi Dózsa féle parasztháború kapcsán a történeti források említik, hogy a Ravazdy család és egy Kis nevezetű jobbágyfamilia között véres ellentétek bontakoztak ki ebben az időben. A Kis család gazdag árutermelő parasztcsalád volt, és Ravazdy Péter nevű földesuk nem nézte jó szemmel gazdagodásukat. Rájuk tört többször is, erőszakkal kényszerítette őket váltságdíj fizetésére. A parasztháború kitörése után fordult a kocka, a győztes nagylaki csata után a parasztok az elfogott urak közt nagy vérengzést tartottak. Ennek során egy Kis Gergely nevű bánhegyesi jobbágy (aki Battonyáról még a parasztháború kitörése előtt Ravazdy hatalmaskodása miatt szökött el) Ravazdy Péter battonyai földesurat karóba húzta².

A mohácsi csatavesztés (1526) után a török egyre nagyobb teret nyert az országban. 1541-ben elfoglalta Budát, majd az 1552. évi hadjárat során Temesvár is uralma alá került. Ezzel Battonya és környéke is a török fennhatóság hatókörébe esett. Adózás szempontjából a jobbágyság kétfelé adózott: magyar nemesi földesurainak és a török portának.

1557-ben a török adószedők felmérték a települést, és 17 házat számoltak össze. Ezek alapján Battonya település lakói név szerint 1557-ben: Fekete János, Kazah Balázs, Varga Imre, Alajos Pál, Varga Krisztus, Kokán Tamás, Tarcsa Benedek, Keresztös Mihály, Keresztes Tamás, Üstös András, Tóth Bálint, Valah Imre, Rác László, Buga Benedek, Sánod B., Tót Mihály, Gyula Imre³. A névsor természetesen nem teljes, csak a családfők (adókötelezettek) neveit tartalmazza, az asszonyok, fiatal felnőttek és gyerekek neveit nem.

A XVI. század második felében a településre az időnként kiújuló harcok miatt a hanyatlás a jellemző, ezt tetőzte be a törökellenes tizenötéves háburú, amely alatt a település és magyar lakossága teljesen elpusztult a török által a Maros vidékre rászabadított tatár pusztítás következtében (1596).

XVII. sz. közepe - 1838

A XVII. század közepén említik a történeti források újra Battonyát. Ekkor már teljesen szerb lakosságú a település. A szerbek Balkánról történő betelepülését adózási szempontok miatt a török hatalom ösztönözte. 1647-ben és 1650-ben az adóösszeírás Kis-Battonyáról és Battonyáról beszél, ezért feltételezhető, hogy a későbbiek során a két település összeolvadt. Az itt élő szerbség fő foglalkozása az

---

² Balázs Katalin: Battonya a középkorban, 25. o.

³ Balázs Katalin: Battonya a középkorban 31. o.

állattenyésztés, ezen kívül kis mértékben földműveléssel és háziiparral foglalkoztak⁴. Ebben az időben a település kétfelé adózott: a magyar földesúrnak és a töröknek.

A XVII. század végén megkezdődött török elleni felszabadító háború során a Maros vidék ismét megismerte a pusztulás keserű ízét. 1695-ben újra tatár hordák dúlták fel a vidéket, pusztítást hozva a lakosságra. Valószínűleg Battonyát és lakóit is ez a sors érte el újra. A karlócai békével (1699) a háború lezárult, megkezdődhetett az újjáépítés korszaka.

Ahogy a török porta, úgy a bécsi udvar is támogatta a Maros vidék szerbekkel történő betelepítését. 1703-ban létrejött a Tisza-Maros menti határőrvidék, amelynek helyi katonai erőit az itt élő szerbek alkották. Nincs pontos adat arra nézve, hogy Battonya túlélte-e az utolsó törökellenes háborút, vagy teljesen elpusztult, és a háború után új telepésekkel kezdődött volna el újra az élet, de ez utóbbi látszik valószínűbbnek. A XVIII. században először az 1720-ban történt összeírásban szerepel Battonya, amely ekkor már kamarai (királyi) birtok. Régi földbirtokosai a felszabadító háború után valószínűleg nem tudták igazolni földesúri jogosultságukat, így a bécsi udvar tulajdonába került a battonyai határ, az itt élő szerb telepések jobbágyi szolgáltatásokat a királyi kamarának teljesítették.

Egyes adatok szerint 1718-ban telepedtek meg az új lakosok, akik szinte kivétel nélkül szerb nemzetiségűek voltak. Az 1720-ban készült összeírás alapján a battonyai adóköteles családfők nevei: Páno Knez bíró, Jován Ivanov, Petko Sugávi, Vrányelá Rácz, Stipán Podiná, Vlah Martin, Czervin Milos, Dugácski Jován, Sztaracz Rádoj, Márko Budisin, Sztárác Nádásán, Suba Baktés, Milutin Purosánin, Grujo Gyulinác, Petko Tvárizán, Sztóján Pálinkás, Staniszav Sztójadinov, Jánko Buzár, Milivoj Málátov, Petár Málátov, Vlah Petrov, Sztóján Náimláci, Szávó Jánksics, Sivko Vidics.

A telepések földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak. A szántót 4-5 évig használták, majd ugaron hagyták és új területet szántottak fel. Tehették, hiszen volt megművelhető terület bőven. Egy család annyi földet művelt meg, amennyit bírt⁵. Jelentős volt a marhatenyésztés is.

Az 1734. évi összeírás már 99 adóköteles családot talált a településen. Ezek között 84 szerb, 6 román és 3 magyar hangzású név van, a többi névből nem lehet egyértelműen megállapítani a nemzetiséget. A szerbség betelepítése tovább folytatódott. A lakosok közül a földművelés mellett többen marhakereskedelmet űztek, volt, aki serfőzéssel vagy tégláégetéssel foglalkozott. 1726-tól a falu a modenai (Itália) herceg tulajdona, aki bérbeadás (adóbérlők) útján hasznosította, de hamarosan visszakerült a kamara tulajdonába.

1735-ben tört ki a Szegedinác Péro aradi szerb határőrkapitány vezette felkelés, amely a szerbek erőszakos katolizálása és a szerb határőrök jobbágysorba taszítása miatt robbant ki. A felkeléshez kuruc jelszavakkal csatlakozott 1500 békési paraszt is. A lázadást az osztrákok hamar leverték. A felkelőkkel tartó kb. 70-80 battonyai szerb elmenekült Battonyáról, és csak kisebb részük tért vissza. 1737-ben pestisjárvány

---

⁴ Jaksity Iván: A szerbek letelepedése Battonyán

⁵ Jaksity Iván: A szerbek letelepedése Battonyán

sújtotta a falut, tovább tizedelve a lakosságot. 1740-re Battonya lakóinak száma a felére csökkent, gazdasági erejük megtépázódott.

Ezután viszonylag nyugodt évek következtek, lehetőség nyílt a gazdasági fejlődésre. 1780 körül románok, majd Heves és Pest vármegyéből magyarok is betelepültek Battonyára⁶. A magyarok betelepődése a községbe az ország különböző térségeiből a XVIII-XIX- századok fordulóján tovább tartott, így számarányuk fokozatosan növekedett.

A XVIII. század végéig az állattenyésztés (marha és juh) volt a fő mezőgazdasági tevékenység, míg a század végén kezdődő török majd francia háborúk következtében felszökő gabonaárak miatt egyre inkább tért hódított az árutermelő gabonatermesztés. Mária Terézia úrbéri rendelete szerint a telek az adózás alapja, és a települések határát is felosztották telkekre. Battonyán egy telek 38 hold szántót és 20 hold kaszálót jelentett, amit általában egy jobbágycsalád (nagy család) művelt meg. Természetesen a telkek a későbbiek során osztódhattak⁷.

1785-ben kiépült az Arad-Buda postaút, amelynek egyik állomása Battonya lett. Ez a település további fejlődését jelentősen elősegítette. 1827-ben a falu lélekszáma 6951, míg 1850-ben már 7354-en laktak a településen. Ekkor már a magyar népelem teszi ki a legnagyobb lélekszámot, számuk 3319. A lakosságot azonban szinte megtizedelte az 1830-as években az országon végigsöprő kolerajárvány, ami Battonyán 390 ember halálát okozta⁸.

1808-ban osztrák hadmérnökök tervei alapján épült ki a ma is meglévő egyenes utcarendszer, és az 1970-es évekig létező kerületrendszer, ami alapján a községnek 4 kerülete volt. 1836-ban a településnek 9 nyugat-keleti irányú és 6 észak-dél irányú utcája volt. A település régi központja valószínűleg a mai szerb templom és környékére esett. Erre az időszakra jellemző a vert falú, illetve vályogtéglás építkezés, téglapépület néhány kivételtől eltekintve (szolgabírói lak, nótárius ház) nincs. A falunak a XIX. század első felében még nincs kövezett útja. Az 1850-es években a Pest-Buda - Arad utat kikavicsozták, így ez az útszakasz volt az első portalanított út Battonyán.

1838-1945

1838-ban a települést – amely ekkor járási székhely és járásbírósága van - mezővárossá nyilvánították, ami újabb lendületet adott a fejlődésnek, mivel ez a vásártartási jog megszerzését is jelentette. Ezekben az években kéri és kapják meg a különböző iparosmesterek a céhszabadalmat. Találhatók a városban szücsök,

---

⁶ Borovszky Samu: Csanád vármegye története

⁷ Keliger Margit: Adatok Battonya történetéhez 1700-tól napjainkig

⁸ Keliger Margit: Adatok Battonya történetéhez 1700-tól napjainkig

szabómesterek, szíjgyártók, csizmadiák, takácsok, kovácsok és kerékgyártók, asztalosok, molnárok, ácsok. A kereskedők görög és zsidó nemzetiségűek.

A XIX. század első felében jelentős dohánytermesztés és selyemtenyésztés (epreskert) fejlődött ki a mezőgazdaság hagyományos ágai mellett.

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc során harci cselekmények közvetlenül a községben, vagy annak határában nem folytak. Nyolcvan battonyai vonult be Ashbóth Albert főhadnagy, battonyai földbirtokos vezetésével a nemzetőrségbe. Maga a község kenyeret, szénát, abrakot adott a harcoló seregnek.

1853-ban császári nyílt parancs alapján történt meg a jobbágyfelszabadítás, amelynek során a telkes jobbágyok úrbéri terheiket kötelezően megváltották. Ezzel együtt járt a földek tagosítása, azaz a kincstár (a helyi földesúr) és a község között történő felosztása és az egykori jobbágytelkek nagyságának meghatározása. Ez hosszas pereskedés után végül is karhatalommal lett végrehajtva, mivel a battonyaiak bujtogatók hatására nem akarták, hogy a kincstár a battonyai határban földhöz jusson⁹.

A XIX. század második felében Battonyán – mint az országban mindenütt – a mezőgazdaságban uralkodóvá váló kapitalista viszonyok a birtokok felaprózódását idézték elő. Kialakult egy jelentős számú törpebirtokos és zsellér réteg. A népesség gyarapodott (további betelepítések is történtek), de a gazdálkodás külterjes maradt, így a föld nem tudta a növekvő lakosság jó részét elfogadható színvonalon eltartani. 1891-ben halálos áldozatokkal járó agrárszocialista zendülés volt a településen, amelyet csak a Szegedről küldött katonaság tudott leverni.

Ugyanakkor a dohánytermesztés jól jövedelmező tevékenység ekkoriban, amely kb. 300 termelő megélhetését biztosította. 1885-ben dohánybeváltó hivatal jött létre a településen.

A céhek eltörlése után, 1885-ben alakult meg a battonyai ipartestület 316 taggal. 1870-ben épült az első gőzmalom. Az 1932-ben épült stranddal szomszédos hengermalom a mai Fő utcán 1889-ben létesült. A XIX. és XX. századok fordulóján 3 téglagyár is működött a községben. Ugyanebben az időben 4 hitelintézet alakult jórészt Csanád és Arad megyei tőkéből.

1869-ben a lakosságszám 8642, míg 1910-ben 13001 fő. Kolerajárványok (1867, 1873) és inséges esztendők (pl. 1863) ellenére látványos a fejlődés ezen a téren. 1910-ben 8349 magyar, 2570 szerb, 1798 román, 165 szlovák, 76 német és 44 egyéb származású lakosa volt a községnek. Ebben az időben katolikus, görögkeleti ortodox szerb, görögkeleti ortodox román, református templomok vannak a településen.

Az 1800-as évek második felében a különböző egyházak által működtetett iskolákban folyt az elemi szintű oktatás, majd 1904-ben magyar tannyelvű állami elemi népiskola kezdett el működni. A következő években több új állami népiskola nyílt meg a településen. 1912-ben polgári fiúiskola épült, ugyancsak ebben az évben polgári leányiskola is megkezdte a működését.

---

⁹ Keliger Margit: Adatok Battonya történetéhez 1700-tól napjainkig

1894-től számos helyi újság szolgálta ki az érdeklődő közönség igényeit, továbbá 4 egyesületi könyvtár is működött 3500 kötettel. 1895-ben az addigi deszkajárdákat nagy részben aszfaltburkolattal látták el, és ekkor kezdett kiépülni a kovácsházi és dombegyházi műút. 1885-ben megnyílt az Arad-Szeged közti vasútvonal, amelynek egyik állomása Battonya. Ugyanebben az évben a Fő utcán gázlámpás közvilágítást vezettek be. 1900-ban indult a telefonszolgáltatás az akkor már működő távírda mellett a postai szolgáltatás keretében. 1910-ben indult el a villamos áram szolgáltatása.

1886-ban a közigazgatási reform során Battonya elvesztette mezővárosi besorolását, nagyközség lett és megmaradt járási székhelynek. Járásbíróság 1872 óta működik a településen.

Az őszirózsás forradalmat követő hónapok alatt nyugalom volt a nagyközségben. A tanácsköztársaság rövid időszakáról kevés adat van, a románok bevonulása előtt egyes források szerint a kivonuló Vörös Hadsereg fel akarta gyújtani a községet, ami nem sikerült. 1919 júniusától 1920 áprilisáig román megszállás alá került Battonya.

1920-tól a trianoni békediktátum következtében Battonya határváros lett, megszűnt az addigi természetszerűleg kialakult kapcsolata Araddal és a Romániához került többi szomszédos településsel.

Az 1920-as években végrehajtott, Nagyatádi Szabó István nevéhez fűződő földreform Battonyán is csökkentette a törpebirtokosok számát, és valamelyest javított a földbirtoknagyság szerkezetén. A föld és háznélküli földmunkások nagy száma miatt az 1920-21 évi Nagyatádi féle birtokrendezési törvény értelmében Battonya községe 2322 katasztrális hold és 1335 négyszögöl terület szántóföldet osztott ki 1245 igénylő között.

„Így	1930-ban	23521	katasztrális	hold	szántónak:
10,3%-a	1-10 holdig	terjedő	birtok	2416 kat. hold,	bírja 578 egyén.
31,6%-a	10-50 holdig	terjedő	birtok	7435 kat.hold,	bírja 341 egyén.
10,5 %-a	50-100 holdig	terjedő	birtok	2484 kat.hold	bírja 39 egyén.
14,2%-a	100-500 holdig	terjedő	birtok	3357 kat.hold,	bírja 15 egyén.
11 %-a	500-1000 holdig	terjedő	birtok	2601 kat.hold,	bírja 4 egyén.
14, 8 %-a	1000-1500 holdig	terjedő	birtok	3424 kat.hold,	bírja három egyén.
7,6 %-a	1500 kat.holdon	felőli	birtok	1804 kat.hold,	bírja 1 egyén.”

A községben kb. 4000 napszámos él.¹⁰ Viszonylag nagyszámú iparos (372) van a településen. Az értelmiség létszáma kb. 1000 fő. 1930-ban 12718 lakosa van a településnek. 1928-ban a szerbek és románok egy része (1090 szerb és 150 román) Szerbiába, illetve Romániába költözött.

Továbbra is meghatározó a mezőgazdasági termelés. Csökkent, de megmaradt a dohánytermesztés (50-60 termelő 6-700 holdon). A dualizmus alatt épült malmok és téglagyárak nagyrészt megmaradtak, sőt 2 szőnyegszövő üzem is létesült az 1920-as években. A hitelintézetek részben átalakultak, részben újak jöttek létre (Népbank, Polgári Hitelszövetkezet, Hangya Fogyasztási Hitelszövetkezet). 1925-ben autóbuszvállalat kezdte meg működését Battonya és Lőkösháza közötti járatokkal. A

¹⁰ Ifj. Lehoczky Andor helytörténeti jellegű írása 1930-ból.

vasútvonal a trianoni határ ellenére továbbra is működött, az új helyzetnek megfelelően vámórság és határórság is felállításra került.

Az elemi iskolai oktatás állami, katolikus, református és görög-keleti szerb iskolában folyik. A polgári fiú és leányiskolák megmaradtak. Helyi újság a két világháború között nincs. Az 1930-as években épült a régi templom helyén az új katolikus templom. 1931-ben görög katolikus templom építését is elkezdték. Református, evangélikus, görög-keleti szerb és román templom is található ekkor Battonyán. A nagyközségben levő közhivatalok: főszolgabírórság, járásbírórság, adóhivatal, csendőrparancsnokság, vámőr szakasziparancsnokság, fővámhivatal, pénzügyőrség, dohánybeváltó hivatal, erdőmérnöki hivatal, belvízelvezető társulat. Középületek: község háza, községi szálloda és vendéglő, 2 polgári iskola, főszolgabírórság, járásbírórság, csendőrlaktanya, adóhivatal, vámőrlaktanya, dohánybeváltó hivatal, állami és felekezeti iskolák, 3 óvoda, 1 menedékház, községi szegényménház, községi járványkórház, községi vágóhid, szeszfőzde, ipartestület.¹¹

1927-ben csecsemővédő intézet létesült a jelentős arányú csecsemőhalandóság csökkentésére. A nagyszámban megtalálható nedves falú házak miatt a tbc kór is igen elterjedt volt. A közegészségügy szolgálatában 1 járási tisztiorvos, 2 községi orvos, 1 magánorvos két fogorvos és 1 fogtechnikus működött. Az 1930-as években két magánkórház létesült. A községben hét szülésznő, egy járási és egy községi állatorvos tevékenykedett ekkoriban.¹²

Jelentős számú egyesület működik a településen a két világháború között. Jelen van az iskolán kívüli népművelés és népoktatás is. Négy egyesületi, két elemi iskolai, két község házi könyvtár áll az érdeklődő közönség rendelkezésére.¹³

A politikai pártok közül a kormánypárt (Egységes Párt), a szociáldemokrata és a kispaszták párt köré tömörülnek a község politizáló lakosai. A fő társadalmi ellentét a kisbirtokos-gazdálkodó és a földműves-napszámos réteg között feszült.¹⁴

1944 szeptemberében a háború elérte a települést. Szeptember elején a magyar csapatok indítottak támadást a háborúból kiugrott Románia ellen, ennek során Battonya térségéből Arad irányába nyomultak előre. Arad elfoglalása után nem sokkal a térségbe értek az orosz csapatok, és nemsokára a frontvonal a község határánál húzódott. A Vörös Hadsereg szeptember 23-án Battonyánál lépte át a trianoni magyar határt, hamarosan a település orosz megszállás alá került.

Szerencsére a községben minimális pusztítást végzett a háború. Már 1944 végén megszerveződtek az új politikai pártok. Az 1945-ös év a politikai harcok jegyében telt el. A novemberi országgyűlési választásokat Battonyán a Független Kispaszták párt nyerte meg 2958 szavazattal, míg a kommunista párt 1924 szavazatot, a szociáldemokrata párt 1600 szavazatot, a parasztpárt 405 szavazatot, valamint a polgári párt 211 szavazatot kapott.¹⁵

---

¹¹ Keliger Margit: Adatok Battonya történetéhez 1700-tól napjainkig

¹² Ifj. Lehoczky Andor helytörténeti jellegű írása 1930-ból.

¹³ Ifj. Lehoczky Andor helytörténeti jellegű írása 1930-ból.

¹⁴ Ifj. Lehoczky Andor helytörténeti jellegű írása 1930-ból.

¹⁵ Puja Frigyes: A Felszabadult Battonya. Gondolat, Budapest, 1979. 222. old.

